

schijnlijk te veel toegespitst op Nederland. Niettemin zijn juist deze ‘Nederlandse’ gedeelten van de tekst zeer interessant voor een Belgische lezer. De hierin beschreven evoluties zijn bij ons namelijk minder goed gekend. Bovendien biedt de tekst een aangename inkijk in een andere rechtscultuur, zowel door wat er beschreven wordt als door de prettige stijl waarin dit gebeurt.

Eva BREMS

P.H.P.H.M.C. VAN KEMPEN, *Heropening van procedures na veroordelingen door het E.H.R.M. Over redres van schendingen van het EVRM in afgesloten strafzaken alsook afgesloten civiele en bestuurszaken*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2003, xxiv + 598 p.

Sinds enige tijd is een grotere aandacht merkbaar voor herstel op nationaal vlak voor de individuele klager in Straatsburg, jegens wie het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (E.H.R.M.) een schending heeft vastgesteld. Een mogelijke, zeer specifieke vorm van herstel is de heropening van de interne gerechtelijke procedure. Het heronderzoek van een zaak, met inbegrip van de heropening van een procedure, is het voorwerp geweest van een aanbeveling van het Comité van Ministers van de Raad van Europa op 19 januari 2000. Het is tevens het onderwerp van VAN KEMPENS zeer omvangrijk in boekvorm uitgegeven proefschrift, dat hij op 14 februari 2003 verdedigde aan de Universiteit van Tilburg.

De centrale probleemstelling in het boek is de volgende: is wat het strafrecht betreft een voorziening in het interne (Nederlandse) recht vereist om de heropening van strafzaken toe te laten ter herstel van uit beslissingen van het E.H.R.M. blijvende schendingen? Het gaat met andere woorden om de vraag of beslissingen van het E.H.R.M. tot heropening van procedures moet kunnen voeren in het strafrecht, en zo ja, wat de wenselijke grondslag, de reikwijdte, de inhoud en de vorm van die voorziening moet zijn, en tevens of die vereiste bij uitbreiding ook geldt voor burgerlijke en administratieve procedures. De hierna volgende bespreking zal – meer nog dan het boek zelf – zich beperken tot het strafrecht.

Na een inleidend eerste hoofdstuk zijn twee hoofdstukken gewijd aan het Europees Verdrag over de Rechten van de Mens (EVRM) en de beslissingen van het E.H.R.M. Daarin komt onder meer naar voren dat gezien het subsidiair karakter van Straatsburg, redres na vaststelling van een schending van het EVRM door het E.H.R.M., zoveel mogelijk op nationaal niveau moet plaatsvinden. Onder de verzamelterm ‘redres’ begrijpt de auteur zowel de beëindiging van voortdurende schendingen als rechtsherstel (*‘reparation’*).

De vraag rijst vervolgens in hoofdstuk IV of er een verplichting tot heropening van interne procedures bestaat ter verwerking van een veroordelend arrest van het E.H.R.M. De auteur verdedigt de stelling dat redres niet steeds de vorm van heropening van een afgesloten procedure dient aan te nemen, en er dus geen dergelijke absolute juridische verplichting op een veroordeelde staat rust. Hij komt tot die conclusie na onderzoek van het volkenrecht *sensu strictu*, het EVRM, de rechtspraak van het E.H.R.M. en de bevoegdheden van het Comité van Ministers, het

politiek orgaan van de Raad van Europa dat toeziet op de tenuitvoerlegging van arresten van het E.H.R.M.

In hoofdstuk V onderzoekt VAN KEMPEN in welke mate verwerking van door het E.H.R.M. vastgestelde schendingen van het EVRM mogelijk is binnen het bestaande Nederlandse stelsel van rechtsbescherming in strafzaken (met name niet enkel de buitengewone rechtsmiddelen, maar ook de gratie en het beroep op de burgerlijke rechter). Wat betreft cassatie in het belang der wet, concludeert hij dat dit rechtsmiddel weinig toevoegt aan de rechtsbescherming van veroordeelden (p. 106). Evenzeer kwalificeert hij gratie als "wat gebrekkig" (p. 154). Een beroep op de burgerlijke rechter kan daarentegen wel van belang zijn, onder meer voor het bekomen van een schadevergoeding. De kern van het hoofdstuk wordt gevormd door de recente Nederlandse Wet van 12 september 2002 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering met het oog op de herziening van vonnissen en arresten op grond van uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (*Ned. S. 479*), die in werking getreden is op 1 januari 2003. Deze wet last in het rechtsmiddel van de herziening een specifieke grond in die is toegespitst op veroordelende arresten van het E.H.R.M. In de hoofdstukken VI en VII wordt vervolgens nagegaan in welke mate verwerking binnen het bestaande stelsel van rechtsbescherming in burgerlijke en administratieve zaken mogelijk is. De conclusie is duidelijk: in het burgerlijk recht ontbreken de verwerkingsmogelijkheden nagenoeg (p. 192), in het administratief recht zijn ze tamelijk beperkt (p. 226).

Hoofdstuk VIII voegt een rechtsvergelijkende component toe aan het boek, door voor de andere landen van de Raad van Europa, en in het bijzonder van de Europese Unie, na te gaan wat de verwerkingsmogelijkheden zijn. De auteur besluit dat inzake strafzaken heropeningsvoorzieningen (specifieke en niet-specifieke samen) voorhanden zijn in 70 % van de onderzochte landen. Inzake administratieve zaken is dat 40 %, en inzake burgerlijke zaken 30 %. De bereidheid om in heropeningsvoorzieningen na een veroordelend arrest van Straatsburg te voorzien lijkt dan ook vooral te bestaan voor het strafrecht, en er lijkt bovendien een duidelijke tendens te bestaan om een daartoe specifieke procedure in het leven te roepen.

Het volgende hoofdstuk is eerder rechtstheoretisch van aard. Het neemt als uitgangspunt dat de vraag naar de wenselijkheid van een heropeningsvoorziening in antwoord op een veroordelend arrest van het E.H.R.M. stevast uitmondt in een patstelling tussen gerechtigheid en rechtszekerheid. Het principe van de gerechtigheid vereist het bestaan van dergelijke voorziening, maar het principe van de rechtszekerheid verzet zich daartegen. Om aan die patstelling te ontsnappen gaat de auteur op zoek naar andere principiële afwegingsargumenten voor de drie besproken rechtstakken, met name het doel en de aard van respectievelijk straf-, burgerlijk en administratief proces, evenals de grenzen die eraan gesteld worden door de rechtsstaat. Hij besluit dat een verwerkingsvoorziening in het strafrecht voor klagers en sommige derden wenselijk is. Voor burgerlijk en administratief recht is dat enkel het geval onder bepaalde voorwaarden, voorwaarden die strenger zijn in burgerrechtelijke dan in administratiefrechtelijke zaken.

In het centrale hoofdstuk XIII van het boek, dat meer dan 100 pagina's telt, neemt VAN KEMPEN echt stelling in, door op basis van zijn eerder geëxpliciteerde principiële uitgangspunten te preciseren hoe de strafrechtelijke verwerkingsvoor-

ziening naar Nederlands recht er naar zijn mening zou dienen uit te zien. Hij verduidelijkt in de eerste plaats de uitgangspunten die dergelijke voorziening zouden moeten beheersen: geen overkoepelende regeling voor alle rechtstakken, maar een speciaal op maat van het strafrecht geschreven voorziening, die fundamenteel gericht is op de inbreuk die ten gevolge van de schending van het EVRM jegens het individu gepleegd is, en waarbij in beginsel volledig rechtsherstel nagestreefd wordt. Omdat *restitutio in integrum* echter niet steeds mogelijk of wenselijk is, wordt een verwerkingsprocedure bepleit die niet alleen gericht is op volledig rechtsherstel, maar ook een ruim scala van alternatieven biedt. Inzake rechtsherstel zou het gaan om een gehele of gedeeltelijke nieuwe materiële behandeling van de zaak, de niet-ontvankelijkheid van de strafvervolgning, de bewijsuitsluiting, de strafaanpassing of een financiële vergoeding. Wat het beëindigen van een schending betreft, wordt gedacht aan de vernietiging/herroeping van einduitspraken met kracht van gewijsde, de aanpassing van straffen en maatregelen, en het ingrijpen in de uitvoering van straffen en maatregelen.

VAN KEMPEN staat een ruime toepassing van de verwerkingsvoorziening voor. Die zou mogelijk moeten zijn voor alle mogelijke verdragsschendingen, en dus niet enkel voor die waarvoor de heropening noodzakelijk is om tot redres te kunnen komen. Hij houdt tevens, met verwijzing naar de regeling in Noorwegen en Polen, een opmerkelijk pleidooi voor de openstelling van de verwerkingsvoorziening voor schendingen van mensenrechten uit de VN-verdragen, ter verwerking van de (niet-bindende) opinies van de VN-comités.

Verder besteedt de auteur ook uitgebreid aandacht aan een aantal eerder praktische vragen. In geval van samenloop met andere voorzieningen toont hij zich een voorstander van prioriteit voor de gewone strafrechtelijke rechtsmiddelen. De mogelijkheid van een beroep op de kortgedingrechter wenst hij daarentegen af te schaffen. Het bekomen van een billijke genoegdoening vanwege het E.H.R.M. acht hij ten slotte geen grond tot onontvankelijkheid, maar zou wel in rekening gebracht moeten worden door de verwerkingsrechter bij het bepalen van het adequate rechtsherstel. De burgerlijke partij dient in een verwerkingsprocedure beschermd te houden. Zij mag met andere woorden een eventuele vergoeding houden indien de opgelegde schadevergoeding zou komen te vervallen in de verwerkingsprocedure, en het is aan de staat om de klager of derde die ze betaald heeft, in voorkomend geval schadeloos te stellen. Als maatstaven voor het bepalen van adequaat rechtsherstel suggereert VAN KEMPEN de aard en het gewicht van het geschonden verdragsrecht en de aard en ernst van de schending en van het nadeel daarvan voor de klager of derde, en de mate waarin de verdragsschending aan de staat verwijtbaar is. Ten slotte zou een verwerkingsprocedure nooit tot een *reformatio in peius* – een begrip dat door de auteur ruimer dan gebruikelijk begrepen wordt – mogen leiden.

Wat de praktische modaliteiten betreft, wordt voorgesteld de voorziening open te stellen voor het door een schending getroffen individu, diens advocaat, of een bij bijzondere volmacht schriftelijk gemachtigde, echter niet voor de betrokken staat. De voorziening zou binnen het jaar na het wijzen van het arrest door het E.H.R.M. moeten ingesteld worden bij de Hoge Raad, het equivalent van het Belgische Hof van Cassatie. De procedure zou grotendeels bestaan in een herzieningsprocedure in geval van nieuwe feiten.

Voorliggend boek is een stevig naslagwerk dat niet de concrete Nederlandse verwerkingsvoorziening als uitgangspunt neemt, maar op principieel vlak onderzoekt of een specifieke verwerkingsprocedure voor veroordelende arresten van het E.H.R.M. in het strafrecht (en bij uitbreiding ook in het burgerlijk en administratief recht) gewenst is, en daarbij rechtstheoretische beschouwingen niet schuwt. Dat maakt het tot een uiterst nuttig instrument om ook de wenselijkheid van de invoering van dergelijke voorziening in bijvoorbeeld de Belgische rechtsorde te onderzoeken. De zeer gedetailleerde precisering van de diverse aspecten van dergelijke ideaal denkbare strafrechtelijke verwerkingsvoorziening biedt daarbij concrete aanknopingspunten voor wetgevend werk in andere rechtsordes, en met name de Belgische. Komt daar nog bij dat ook een verhelderend en toch wel omvangrijk rechtsvergelijkend perspectief geboden wordt. Het boek is dus verplichte lectuur voor al wie momenteel in België betrokken is bij de uitwerking van een verwerkingsprocedure voor veroordelende arresten van het E.H.R.M., voorsnog enkel in strafzaken (zie *Parl. St. Kamer 2001-2002*, nr. 50-1083 en *Senaat 2002-2003*, nr. 2-1156).

Tot slot een tweetal kritische bemerkingen. In de eerste plaats valt het op dat het formaat en de opbouw meer de sporen dragen van een doctoraat, en minder van een commerciële publicatie. Dat lijkt als te betreuren gevolg te hebben dat de recente Nederlandse wetwijziging tot invoering van een verwerkingsgrond niet als uitgangspunt voor het boek genomen is. Voor wie op zoek is naar meer informatie over de Nederlandse regeling, en mogelijke kritiek erop, is het zoeken doorheen het boek naar de relevante passages niet echt eenvoudig, met daarbij het constante risico de door VAN KEMPEN idealiter gewenste verwerkingsvoorziening te verwarren met de huidige bestaande. VAN KEMPENS boek laat zich met andere woorden wel relatief vlot lezen van begin tot einde, maar is niet altijd gemakkelijk louter te consulteren, althans wat de vigerende Nederlandse verwerkingsvoorziening betreft. Zo is een technische bespreking ervan te vinden in hoofdstuk V, in het kader van de algemene bespreking van de herziening (p. 106-146), wordt ze rechtsvergelijkend gekaderd in hoofdstuk VIII (p. 281-294); en principieel-kritisch onderzocht in hoofdstuk XIII (p. 447-527), en daarnaast nog *in passim* vermeld op tal van andere plaatsen.

Ten tweede ook nog een punctuele kritische bemerking. In hoofdstuk IV, waarin VAN KEMPEN nagaat of er een verplichting tot het invoeren van een verwerkingsvoorziening bestaat, en in het bijzonder of het Comité van Ministers de bevoegdheid heeft om aanbevelingen in die zin te doen (p. 98-100), blijven de recente toezichtsactiviteiten door het Comité van Ministers inzake concrete landen in de bespreking wat onderbelicht. Het Comité heeft zich daarin nochtans een uitgesproken voorstander van heropening getoond, en niet nagelaten diplomatieke druk in die zin uit te oefenen.

Wouter VANDENHOLE